

La ben plantada colonitzada: dones i qüestió nacional catalana

MONTSERRAT PALAU

Grup de recerca Identitat nacional i de gènere en la literatura catalana
Universitat Rovira i Virgili

Els relats nacionals, construïts amb discursos i símbols, difereixen segons la posició política que ocupen les nacions, com és el cas que s'analitza en aquest article, la qüestió nacional catalana, una nació sense estat, que té uns marcs estructurals i polítics que són els d'uns Estats nació, sobretot els d'Espanya. Els relats nacionals, també, difereixen segons els gèneres, ja que, en haver estat elaborats des de les polítiques d'identitat patriarcal, la feminitat, en aquests contextos, ha estat per tant construïda en relació als homes i la nació. Les dones no han estat reconegudes en els discursos sobre la nació ni en la seva dinàmica, d'aquí la sinèrgia entre reivindicacions nacionals i feministes. Les dones reproduïxen simbòlicament les nacions, i aquest és el cas català. La figura de la *Ben plantada* noucentista simbolitza la dona mare dins la casa que acaba sent la dona/pàtria dins la nació. Un relat identitari que estableix unes relacions de gènere concretes, de subordinació i colonització de les dones. Ara bé, al mateix temps, el relat de l'estat nació Espanya feminitza la nació sense estat catalana, també establint unes relacions de subordinació i colonització. Així, doncs, la *Ben plantada* nació catalana és, alhora, doblement colonitzada, com a dona i com a nació.

1. Narratives identitàries, nacions sense estat i relacions de gènere

Els projectes nacionals s'articulen i s'expliquen mitjançant discursos hegemònics i desenvolupem unes narratives identitàries a partir d'uns relats i un imaginari cultural. I, alhora, com el peix que es mossega la cua, aquestes narratives serveixen també per donar forma a aquests mateixos projectes. Les configuracions de les nacions se sustenten bastint xarxes discursives que (re)creen, amb mites, símbols i metàfores, una tradició, història, paisatges, costums o cultura.

En els darrers anys, des de les teories de Gramsci a les de Foucault, les cultures han passat de ser fenòmens estàtics i homogenis, comuns a tots els membres de les col·lectivitats ètniques o nacionals, a ser processos socials dinàmics que operen en terrenys variats amb veus variades i amb veus més o menys hegemòniques en les interpretacions que ofereixen del món. Per això, també, en aquesta realitat d'equilibris entre local-universal, identitat-globalització i estat nació-nacions, la narrativa identitària canalitza emocions, transforma la percepció del passat i del present, canvia i reorganitza grups o en crea de nous, altera cultures emfasitzant uns aspectes o fent-ne d'altres comprensibles i lògics.

La narrativa identitària és una manera d'interpretar el món per modificar-lo, per *adequar-lo* a les necessitats pròpies, perquè la nació no expressa la seva cultura, sinó que

és la cultura la que produeix la nació. És a dir, les nacions són unes construccions culturals, elaborades a partir dels mapes, banderes, edificis, tradicions, monuments, costums comuns i la retòrica política amb la finalitat de comprometre la ciutadania en un projecte comú (Anderson, 1991). A més, com teoritza Manuel Castells (1997), en un món en què els fluxos de comunicació global permeten intercanvis de grans dimensions, les identitats nacionals i culturals també ajuden a entendre els conflictes socials.

El concepte nació és un factor identitari important, mitjancer entre la persona individual autònoma —feble relativament— i les forces globals —complexes i poderoses. I, encara que algunes veus repeteixin sovint que nacions i nacionalismes són termes obsolets —i, fins i tot, retrògrads i reaccionaris—, la realitat, només cal seguir els mitjans de comunicació internacionals i la nombrosa bibliografia que genera el tema, ho desmenteix. I no només en la nostra realitat catalana més propera i immediata. Un dels casos més significatius d'aquest segle XXI, és el president dels Estats Units, Barak Obama, els discursos del qual, abans i després de la seva elecció (novembre del 2008), han incidit i insistit en la (re)construcció de la identitat nacional del seu país. Les posades en escena dels diversos actes al voltant de la presa de possessió del càrrec, de forma milimètricament calculats i dissenyats fins a l'últim detall —i amb el format d'informació i, ahora, espectacle que serà transmès i vist arreu—, van ser tot un cant al nacionalisme americà, tant en les paraules emeses, com en la tria de la gent que hi va intervenir, així com en els símbols que decoraven els escenaris. I és que, en el món actual, en què les identitats fluctuen constantment —identitats de gènere, ètniques, d'opcions sexuals, religioses...—, la pertinença nacional ofereix una seguretat primordial d'arrelament. I cada nació construeix la seva pròpia narrativa per explicar les seves estructures, relacions i posicions en el món, la seva identitat en definitiva. Com resumeix Josep Gifreu (2001: 90):

La gran narrativa de la nació es pot entendre en el sentit de la comunitat imaginada, proposat per Benedict Anderson. Les nacions són comunitats imaginades a partir d'un sentiment profund de solidaritat horitzontal bàsica. Són construccions simbòliques i discursives compartides pels membres d'un grup humà relativament gran. S'autorepresenten dintre uns límits, més o menys flexibles, però definits (principi de la identitat i de la diferència), i s'autoconsideren iguals i independents respecte a les altres nacions (principi de la sobirania).

Ara bé, respecte a aquests principis d'igualtat i independència, hi ha nacions que ho són i s'hi anomenen amb tots els ets i uts, i nacions, ans al contrari, que ni poden, ni les deixen ni són lliures per definir-se com a tals. I aquest factor, per força, incideix en les seves narratives identitàries.

Aquest és el cas analitzat en aquest article, el de la qüestió nacional catalana, que té uns marcs estructurals i polítics que no són els de la seva nació, sinó els d'uns estats nació, bàsicament el de l'estat nació Espanya. Aquestes estructures i, sobretot, la relació de poders per establir-les i/o mantenir-les, han marcat i marquen la construcció identitària nacional. I els esquemes que en resulten, paral·lels a d'altres situacions en l'Europa moderna fruit de la II·lustració, són els de la pugna d'interessos, com explica Montserrat Guibernau (1997: 77):

Mentre que els membres d'una nació són conscients de formar part d'una comunitat, l'estat nació intenta crear una nació i desenvolupar un sentiment de comunitat que provingui d'ell. Així com la nació té una cultura, uns valors i uns símbols comuns, l'estat nació té com a objectiu crear-los. Els membres d'una nació poden mirar enrere, el seu passat comú, però, si ho fan els membres d'un estat nació, potser es trobaran un quadre en blanc, perquè l'estat nació simplement no va existir en el passat, o bé un quadre fragmentat i diversificat, perquè ells abans pertanyien a etnonacions diferents.

El procés per al nou Estatut del Principat de Catalunya aquests darrers anys ha accentuat la pugna d'interessos i, així, encara pendent la resolució del Tribunal Constitucional —a inicis de desembre de 2009—, uns dels temes més discutits són la definició com a “nació” i el dels símbols nacionals. Els símbols són una eina important per crear nacions i sentiments de comunitat. Els símbols tenen poder. I fan poder. Els símbols escriuen els relats identitaris i, així doncs, poden canviar aquests relats. Un exemple ben simple, però de gran incidència mediàtica, és el símbol identitari del mapa que recull la informació meteorològica. Televisió de Catalunya ha utilitzat, des de la seva creació (1983), el mapa dels Països Catalans, amb crítiques adverses d'alguns sectors que advoquen per una altra identitat i identificació cultural i territorial. No és un exemple banal, perquè, al País Basc, el nou govern socialista sorgit de les eleccions del 2009, una de les primeres mesures que va prendre fou la de substituir el mapa del temps que abastava tota Euskalerrria per un mapa reduït només a Euskadi. L'imaginari cultural i territorial canvia, per canviar també el relat identitari.

Els estats nació —i qui els defensa i els relata com a tals— que volen crear relats comuns de pertinença obviant els de les nacions que el componen desenvolupen polítiques colonitzadores que, evidentment, comporten narratives identitàries amb òptiques distintes, si no contraposades, depenent de qui les emet, sigui l'estat nació o la nació sense estat. Així, centrant-nos en la qüestió nacional catalana i l'estat nació Espanya, podem comprovar ja aquestes divergències —i, també, el relat— en les definicions bàsiques que ens donen els diccionaris de l'Enciclopèdia catalana o el de la Real Academia de la llengua espanyola del mateix terme “nació”.¹ El terme “nació” és definit en una sola entrada:

Comunitat d'individus als quals uns vincles determinats, però diversificables, bàsicament culturals i d'estructura econòmica, amb una història comuna, donen una fesomia pròpia,

¹ Paga la pena també veure les convergències i diferències en les definicions de nacionalisme, catalanisme i espanyolisme. El Diccionari de l'Enciclopèdia catalana en dona aquestes definicions:

Nacionalisme: (de nacional): Actitud política derivada directament del fet d'atribuir, en un terreny eticopolític, un valor altíssim al fet nacional o a la nació.

Catalanisme: 1 Afecció per Catalunya, pels Països Catalans o per les característiques nacionals catalanes.

2 Moviment que propugna el reconeixement de la personalitat política de Catalunya o dels Països Catalans.

Espanyolisme: 1 Amor a les coses característiques d'Espanya. 2 Condició d'espanyolista.

Pel que fa al diccionari de la RAE (amb uns exemples també ben significatius):

Nacionalismo: 1. Doctrina que exalta en todos los órdenes la personalidad nacional: *el resurgimiento del nacionalismo en Europa está provocando muchos problemas*. 2. Aspiración de un pueblo o etnia a constituirse en ente autónomo dentro de un Estado: *nacionalismo kurdo*.

Catalanismo: Doctrina política que defiende la autonomía política de Cataluña.

Españolismo: Amor o apego a las cosas características o típicas de España.

diferenciada i diferenciadora i una voluntat d'organització i projecció autònoma que, al límit, els porta a voler-se dotar d'institucions polítiques pròpies fins a constituir-se en estat.

El terme “nación”, en canvi, té tres accepcions:

1. Conjunto de los habitantes de un país regido por el mismo gobierno.
2. Territorio de ese país.
3. Conjunto de personas de un mismo origen y que generalmente hablan un mismo idioma y tienen una tradición común.

Les definicions no coincideixen. Una pugna d'interessos, doncs, que es tradueix en relats diferenciats segons quina és l'òptica estatal, nacional i/o nacionalista. D'aquí que, en aquesta pugna d'interessos, mentre que alguns moviments i aspiracions nacionals es defineixen o són definits com a “nacionalistes”, sigui en el sentit d'exaltació nacional i/o en el de demanda de sobiranisme i independència —ambdues aspiracions no són idèntiques—, altres moviments nacionals refusen el terme quan se'ls és aplicat. Així, s'entén, per exemple, sobretot en relació a la política a Euskalèria, la divisió i distinció entre els anomenats “partits nacionalistes i partits constitucionalistes”, emprant, en el segon cas, aquest eufemisme, enlloc de distingir entre partits nacionalistes bascos i partits nacionalistes espanyols. O, en el cas del Principat de Catalunya, que el Partit Ciudadanos es defineixi, des del nacionalisme espanyolista, com a no “nacionalista”. Aquesta “pugna” d'interessos la va resumir de manera molt clara el dibuixant Cesc, en una seva vinyeta publicada en el diari *Avui* (<http://www.avui.cat/>): sota la inscripció “Un nacionalista i un no nacionalista fent un tomb”, es veu un ninot portant una bandera espanyola molt gran i emetent un so d'enuig i, al seu costat, un altre ninot portant una bandera catalana petita (17 de gener de 2005).

A més, en aquesta lluita d'interessos, cal tenir en compte que els moviments nacionals posen de manifest dos problemes centrals per a les societats estructuralment més complexes dels estats nacions: plantegen qüestions sobre la necessitat de nous drets per a tots els membres de la comunitat, en particular el dret a ser diferent, i reclamen el dret a l'autonomia, a controlar un espai vital específic (un territori geogràfic, per exemple). Reclamen el dret a ser “lliures” i això provoca tensions i determina les relacions i les jerarquies de poder. Aquest repte d'aconseguir autonomia, llibertat pròpia i el dret al reconeixement de la diferència —i els problemes de colonització i subjugació— que mou les relacions entre les nacions i els estats nacions és un repte que comparteixen, des d'altres paràmetres, els moviments de dones, gènere i/o feminismes.² Perquè la identitat de gènere

² De fet, els moviments feministes comparteixen amb els moviments nacionalistes, sobiranistes i independentistes la reclamació del dret de la llibertat i la diferència. Ara bé, de la mateixa manera que veus nacionals i sobiranistes no volen reconèixer diferències de gènere, tampoc veus feministes reconeixen diferències nacionals. Segons la posició ocupada, segons des de la nació o nacionalisme del que es parla —tot i que aquest sigui negat—, les opinions poden canviar. Dos exemples de dones, la trajectòria intel·lectual de les quals és reconeguda, així com les seves teories sobre gènere i feminismes, expressen opinions totalment oposades sobre els “nacionalismes”. Mentre que Alizia Sturtze (1999: 119-126) propugna, des de la defensa d'un nacionalisme basc d'esquerres, la necessitat de redefinir i la participació de les dones en els projectes nacionals i Carmen Blanco (1995: 50) denuncia la submissió de les dones gallegues i la de la nació gallega; Victoria de Sendón (2006), una de les principals teòriques del feminisme de la diferència a Espanya, establerta a Madrid, afirma que el «nacionalisme,

està definida, almenys en part, per les concepcions nacionals i culturals de la masculinitat.

De la mateixa manera que els relats identitaris dels estats nacions regulen el paper de les nacions, els relats identitaris nacionals també presenten el seu punt de vista i marquen els rols i comportaments del grup, els dels homes i els de les dones. I, fins i tot, desenvolupen codis i lleis per definir qui/què és *pròpiament un home* i *pròpiament una dona*, qüestions centrals en les identitats dels membres de la col·lectivitat. Així, en l'esmentat diccionari de l'Enciclopèdia catalana, les diverses definicions d'"home" i de "dona" tampoc no coincideixen ja de les primeres entrades. Mentre que la primera entrada per a la paraula "home" fa referència a "espècie humana" i "ésser humà" i deixa per a la segona la de "persona de sexe masculí", la primera entrada per a "dona" és la de "persona de sexe femení". Les definicions difereixen com també difereixen les propietats, relacions i rols atorgats a uns o a les altres (<http://www.enciclopedia.cat/>).

Les relacions de gènere, com afirma Yuval Davis (1997: 67), són crucials en aquesta perspectiva i, al mateix temps, en la majoria de societats, ho són en el control de les dones per part dels homes. I ho és, aquest darrer punt, perquè els discursos i les narratives nacionals han estat elaborades per homes. La gran majoria de narratives nacionals s'han construït des de les polítiques d'identitat patriarcals (Skokic, 2002), cosa ben lògica si tenim en compte que els projectes nacionals han estat històricament definits pels homes i la feminitat, en aquests contextos, ha estat construïda en relació als homes i a la nació. Com apunta Mayer (2000), el paper de les dones és el de suport a la construcció nacional, a través de la reproducció simbòlica, moral i biològica. I és per això que, en aquest projecte masculí, la nació es feminitza i es simbolitza al servei de les necessitats masculines. La nació és representada com una família, en què la maternitat i la reproducció són supervisades pel pare. La mare és passiva i receptiva, vulnerable, mentre que el pare, en contrast, és actiu, la força que governa i defensa (Ivekovic & Mostov, 2002). Les al·legories presenten la nació amb cos de dona, però un cos maternal —pits grans nodridors— i no sexual —genitals tapats—, perquè la pàtria és la mare venerada i la donzella pura, que ha de ser protegida de perills i violacions. La "mare pàtria" és una figura estàtica, ahistòrica, simbòlica. En aquest sentit, però, com assenyalava Lucía Guerra (2007: 121), és important tenir en compte també les apropiacions estratègiques de les nocions normatives de gènere en algunes tàctiques de resistència contra el poder, com seria el cas de les Mares de la Plaza de Mayo a l'Argentina. Aquestes dones, «utilitzant la noció tradicional, van desplegar una acció de resistència protegides, precisament, pels atributs designats per la nació a la figura de la mare».

Les dones han estat sovint construïdes com a símbols culturals de la col·lectivitat i de les seves fronteres, com a dipositàries de l'*honor* d'aquesta col·lectivitat i com a reproductores intergeneracionals de cultura. Habitualment, la Història ens ha presentat la construcció de les nacions centrada en les lluites de poder entre homes, com serien les guerres i les conquestes. Unes nacions que, en construir-se, esdevenen *pàtria*, lligat el seu nom al de *pare*, encara que sigui *la pàtria*, en femení, la *mare pàtria*. Però les dones no hi figuren com a subjectes, sinó que hi tenen un paper subordinat, passiu. Pel

per principi no pot ser d'esquerra» i que «només canvia les relacions de poder, però no comporta un programa d'obertura solidària». Justament una de les màximes defensores de la "diferència" de gènere nega, amb un text ideològicament nacionalista —espanyol—, la diferència nacional.

que fa a aquest aspecte, hem de tenir en compte que els processos de pèrdua del poder, resultat de colonitzacions o subjugacions, han estat sovint interpretats com un procés de feminització, perquè colonització i feminització van units, en el sentit que els poders colonials tendeixen a identificar els pobles com a subjectes passius, que necessiten guia, incapaçs d'autogovernar-se (Palau, 2006: 124-126).

En els relats nacionals, les dones serveixen com a marques simbòliques de la identitat cultural del grup, però, com assenyala West (1997: xviii), no són visibles en les definicions de nacionalisme ni en els discussions sobre l'estat nació o les nacions. És també per això que Yuval Davis (1997: 2) es pregunta per què les dones són ignorades en les teoritzacions sobre nacionalisme si són elles —i no la burocràcia ni la intel·ligència— les que reproduïxen les nacions, biològicament, culturalment i simbòlicament. La resposta més òbvia a aquest plantejament és la cultura històrica occidental des de Revolució burgesa, concretament el contracte social que va relegar les dones a l'àmbit privat i, per tant, les va considerar no pertanyents a l'esfera política. Amb les teories i la construcció del subjecte masculí de Rousseau, en què les dones restaven tancades en la *natura*, excloses dels àmbits socials, quedaven també excloses de les teoritzacions i construccions el nacionalisme, situat en l'esfera pública. La simbologia de la nació com a família encara perpetua aquests models en què les dones resten lligades a la biologia i a la natura, no a la història ni la cultura.

Dos exemples actuals ens serveixen per il·lustrar com, encara, la divisió de gèneres es manté en la consideració de les dones en els temes polítics. El diumenge 14 de setembre de 2009, es va celebrar a la vila d'Arenys de Munt un referèndum amb la pregunta “Catalunya ha de ser un estat independent?” El diari *El Punt* (<http://www.elpunt.cat>), la setmana prèvia, va destinar les dues o tres pàgines primeres de les edicions a aquest tema, amb enquestes a diverses personalitats del món civil català: un total de 43 persones amb la seva foto i opinió, de les quals només 5 eren dones. A més, el primer dia que van encetar el tema, el 8 de setembre, en què tots els entrevistats eren homes, obrien un apartat amb una entradeta anunciant que “els lectors” podrien votar en una enquesta virtual pròpia. Ara bé, pocs dies després, el dimarts 15 de setembre de 2009, realitzaven una nova enquesta, en aquest cas a persones “anònimes”, sobre la grip A i la seva incidència en l'inici del curs escolar. Sobre aquest tema, no polític ni nacional, de les 10 persones entrevistades, 9 eren dones i només 1 sol home.

El dia 26 de novembre de 2009, la premsa catalana va publicar un editorial conjunt, amb el títol “La dignitat de Catalunya”, en què instava el Tribunal Constitucional a respectar l'Estatut aprovat pel Parlament de Catalunya i les Corts de Madrid. L'endemà, el diari *La Vanguardia* (<http://www.lavanguardia.es>) dedicava diverses pàgines al ressò d'aquest editorial i, en una d'elles (pàgina 26) recollia les adhesions de la societat civil i econòmica amb una fotografia de diversos dirigents en la qual no hi sortia ni una sola dona, cap. Més endavant (pàgina 28), en canvi, per tractar les negociacions sobre la nova llei d'avortament —una llei en què la decisió, justament, sobre el cos de les dones no és exclusivament de les dones—, triava una fotografia només amb les ministres, cap home. Són dos exemples, entre molts d'altres, en què, malgrat la realitat, es perpetuen aquestes divisions i els rols de gènere.

La divisió perviu i, en els darrers anys, els estudis sobre nacionalismes a Europa occidental, que han analitzat la construcció històrica i cultural de les “comunitats imaginades” (Anderson, 1991), arriben a la conclusió que els trets identitaris sovint es

contemplen mancats de la influència del gènere. I, tot i que fa anys ja es va assenyalar (Mosse, 1985) la importància de les identitats sexuals en les identitats nacionals, moltes de les teories no es plantegen el biaix de gènere en la construcció històrica, cultural i política en les narratives nacionals. Altres teories, però, des dels estudis feministes, sí que han formulat anàlisis amb indicadors de gènere, i, com que les narratives de les “comunitats imaginades” són també relats sobre el poder dels subjectes que integren aquestes nacions, conclouen que aquestes narratives reproduïxen les relacions de poder i de colonització de les dones.³ Els relats nacionals sovint simbolitzen la terra del pare, la “pàtria”, com una dona, com una mare. Les dones reproduïxen biològicament les nacions i, també, culturalment. Els factors culturals han colonitzat els factors socials i les relacions de gènere són un dels punts claus de la construcció cultural de les identitats socials i de les col·lectivitats, així com també de la majoria de conflictes i de rèpliques. Les dones, per l'ordre social imposat, no han participat a penes en la denominada “alta cultura”, però han estat presents en el procés de civilització i, sobretot, han estat dipositàries i transmissores de les formes i estils de vida, de les tradicions, la casa, la religió, la llengua, els costums, les llegendes i el folklore. Tanmateix, les seves aportacions i coneixements han estat sovint ignorats i silenciats en les històries i cultures nacionals.

2. La ben plantada: la feminització de la nació catalana

Les narratives identitàries generen mitologies i símbols i acostumen a identificar les dones amb la pàtria —mare, esposa, filla o, fins i tot, minyona— i, mentre que atorguen a les dones el paper i la tasca de reproductores biològiques i simbòliques de la nació, deixen per als homes la missió de defensar-la, protegir-la i, sobretot, governar-la i definir-la.

En bastants contextos la nació esdevé dona o mare, com *la mare Rússia*, *la mare Índia* o *la mare socialista xinesa*; o com el símbol de la revolució francesa, *la Patrie*, una estàtua d'una dona parint una criatura. Un exemple visualment clar d'aquesta feminització, per la composició de les figures, és el conjunt escultòric de la “Columna de la Idenpendencia”, símbol nacional mexicà. Al centre, el pare de la pàtria, Don Miguel Hidalgo amb la bandera, envoltat, més avall, per altres prohoms (José María Morelos, Vicente Guerrero, Nicolás Bravo i Xavier Mina), tots ells ben vestits i amb posat solemne. Als peus de Miguel Hidalgo, dues dones despullades. Una, amb un llibre, simbolitza la Història; l'altra, lliurant a l'heroi una corona de llorer, la Pàtria.

³ Entre d'altres, a més de la bibliografia citada, cal esmentar la revista *Nations and Nationalism* (Cambridge University Press: Blackwells), concretament el monogràfic sobre Gènere i nacionalisme publicat l'any 2000 (Volum 6, part 4, octubre 2000) amb els treballs de Deniz Kandiyoti («Introduction: The Awkward Relationship: Gender and Nationalism», 491-494); Glenda Sluga («Female and National Self-Determination: A Gender Re-Reading of the 'Apogee of Nationalism'», 495-522); Sylvia Walby («Gender, Nations, and States in a Global Era», 523-540); Tricia Cusack («Janus and Gender: Women and the Nation's Backward Look», 541-562); Wendy Bracewell («Rape in Kosovo: Masculinity and the Serbian Nationalism», 563-590); Michel Huyseune («Masculinity and Secessionism in Italy: An Assessment», 591-610); Cynthia Cockburn («The Anti-Essentialist Choice: Nationalism and Feminism in the Interaction between Two Women's Projects», 611-630); i Nadjé Al-Ali («Review Article: Nationalisms, National Identities, and Nation States: Gendered Perspectives», 631-638). També cal citar el *Journal of The Association for the Study of Ethnicity and Nationalism*, accessible on line (<http://www.wiley.com/bw/journal.asp?ref=1354-5078>).

La dona és la representació de la pàtria, de tal manera que les figures femenines simbolitzen en moltes cultures l'esperit de la col·lectivitat. Peterson (1996: 7) argumenta que les concepcions de la naturalesa com a femenina fan ben fàcil concebre la nació com a mare i el seu territori com un cos femení: «la fecunditat de la terra, de la qual depèn la gent, ha de ser protegida defensant les fronteres de la invasió i la violació d'homes forans». Les violacions sistemàtiques i la consideració de les dones com a botí de guerra, temes malauradament a l'ordre del dia en tots els conflictes actuals, són una profanació de la identitat i diferència nacionals.

Aquestes estructures patriarcalcs són presents també en la construcció del nacionalisme català sorgit als segles XVIII i XIX, després de la colonització que va suposar la victòria borbònica en la guerra de Successió (1714) plasmada en el Decret de Nova Planta (1716). Ja des dels fonaments de la construcció de la narrativa identitària del nacionalisme català contemporani, la nació és concebuda com a dona: la «mare Catalunya» d'Àngel Guimerà a la Renaixença, la «Catalunya mare aimada» del modernista Joan Maragall o la «ben plantada» noucentista d'Eugeni d'Ors, per citar tres grans prohoms de les lletres catalanes. En el relat nacional, la imatge de la pàtria catalana es feminitza, però les dones hi desenvolupen uns papers molt determinats i les relacions de gènere estan jerarquitzades, amb esferes dividides. Així, per exemple, en l'obra considerada el punt de partida de la Renaixença, «La pàtria» (1833), Bonaventura Carles Aribau, en el seu comiat dels turons de la «pàtria mia», invoca la llengua —sinònim de pàtria—, que li fou empeltada ja des del «mugró matern» —la natura—, però que l'han feta gran els trobadors, els homes savis i els homes forts que, a més, han preservat el seu honor —la cultura:

Pláume encara parlar la llengua d'aquells sabís
 Que ompliren l'univers de llurs costums é lleys,
 La llengua d'aquells forts que acatáren los Reys,
 Defenguéren llurs drets, venjáren llurs agravís.

Pàtria i llengua van lligades en la identificació nacional catalana. D'aquí també que el seus avatars provoquin l'assimilació en la metàfora àmpliament utilitzada en els relats del XIX de la «morta viva», referida a la derrota durant els segles anteriors de la pàtria i la llengua i la «resurrecció» a partir de la Renaixença. Com una «bella dorment», els poetes, com Víctor Balaguer, creien que la pàtria no era morta, sinó que dormia:

Morta diuen que és,
 mes jo la crec viva.
 -No n'és morta no,
 sols esta dormida. (*La dama del Rat Penat*, 1882)

La tradició (re)inventada durant la Renaixença, un dels objectius principals de la qual fou bastir d'instruments i símbols la identitat i cultura nacionals, es va fonamentar en un projecte d'ordre centrat en la família pairal i patriarcal. Enfront del model nacionalista, liberal i laic, preconitzat per Valentí Almirall, es va imposar el model teoritzat per Josep Torres i Bages, l'autor de l'afirmació «Catalunya serà cristiana o no serà», el 1892 a *La tradició catalana* (1966: 35):

L'organització social de Catalunya és la recta interpretació de la naturalesa, ateses les condicions peculiars en què vivim. L'organització familiar és la patriarcal, compatible amb tot el progrés dels temps i la complicació que sempre importa una civilització ja antiga; les relacions entre marit i muller són les que tingueren ja entre si Adam i Eva en els primers moments de la creació del nostre llinatge sobre la terra, i l'autoritat del pare és plena i divina, sense limitació legislativa. [...] L'organització de la família catalana és la verdadera organització cristiana, perquè és l'eterna, la natural, la que des del principi inspirà el Summe Legislador de la humana naturalesa.

Un model que perdurarà al segle xx amb la Mancomunitat. La burgesia catalana del segle XIX havia imposat el model d'àngel de la llar: la dona mare i esposa, companya bondadosa, sense cos i pura, treballadora i estalviadora, proveïdora de pau i moral dins la família. Les dones configuraven la família en l'esfera privada, com una unitat de reproducció i consum, tal com ho necessitava la societat capitalista. La seva especialització i professionalització seran el matrimoni i la casa. Amb el tombant de segle, amb els nous aires internacionals, la societat catalana, amb moltes traves i debats, va acceptant l'accés de les dones a l'educació i a una certa professionalització. Ara bé, tot i aquests petits avenços, la Mancomunitat, en el seu projecte de la Catalunya moderna, continua apostant per la família patriarcal i el model de dona tradicional —ara ja amb accés a la formació i a algunes esferes de treball—, caracteritzat per la seva confessionalitat i nacionalisme, per la seva identitat catòlica, catalanista i conservadora.

A Catalunya, s'imposa, des de la Renaixença, la tradició conservadora en què «la dona mare dins la casa acaba sent la dona/pàtria dins la nació» (Dupláu: 1988, 176), que culmina amb el projecte Noucentista, teoritzat políticament a *La nacionalitat catalana* (1906) d'Enric Prat de la Riba i simbolitzat en la figura *La ben plantada* (1911) d'Eugeni d'Ors, l'ideòleg cultural del moviment que, no ho oblidem, fou un moviment de govern i, per tant, amb els mecanismes institucionals pertinents per desenvolupar-se i implantar-se. Catalunya és definida en el cos d'una dona, Teresa, la ben plantada, àngel de llar i esposa i mare amatent. La seva és una feminitat perfecta, exemple de discreció i de seny, conservadora i passiva, l'ideal de dona burgesa. *La ben plantada* com a símbol col·lectiu va tenir també les seves expressions plàstiques, sobretot en les escultures d'Enric Casanovas i de Josep Clarà, seguint el referent d'Aristides Maillol. Estàtues que representaven la figura femenina, des de l'harmonia i el classicisme, però amb formes plenes i massisses —que indiquen la capacitat maternal. Clarà està considerat l'artista per excel·lència que va representar la dona catalana ideal, segons la definició orsiana. Posteriorment, Josep Viladomat, per representar *la República*, va elaborar també l'estàtua d'una dona amb el barret frigi, i el franquisme va encarregar la representació de *la Victòria* a Frederic Marés, que va esculpir, evidentment, l'escultura d'una dona nua que, censurada, va ser coberta amb una mena de samarreta. La mare pàtria dels diversos règims polítics simbolitzada en figures de dones. Això sí, dones anònimes, símbols i metàfores.

Una similitud que trobem a Irlanda. Linda McDowell (1999: 289) afirma que les dones, en el discurs nacionalista, «pertanyen al món de la metàfora, no al de la participació activa, i a formes de representació que confirmen la seva manca d'autoritat». Ara bé, Cristina Andreu (2002: 24) també assenyala que, mentre que els relats fundacionals irlandesos representaven la nació com una deessa que engendrava vida i mare fèrtil, els del segle

xix, període nacional revolucionari, la dibuixen com una dona que representa la «nació sotmesa, la mare que veu els seus fills sacrificats».

Pel que fa al cas català, catolicisme i conservadorisme, juntament amb l'estètica i mitologia clàssiques, han simbolitzat la pàtria en una figura femenina que uneix, «els cinc termes que li donaran la forma retòrica desitjada: Noucentisme, Imperialisme, Arbitrarisme, Civilitat i Classicisme» (Dupláu 1988: 182). Una pàtria, a més, que té establertes unes relacions de gènere determinades i atorga uns papers concrets a homes i dones. En les narratives identitàries hegemòniques de la construcció nacional catalana des de gairebé la segona meitat del segle XIX fins a la República, hi predomina la visió patriarcal i les dones hi són presents de manera passiva, en l'esfera privada, subordinades, objectes representats i marques visibles de la nació.

3. La ben plantada colonitzada: la feminització de les nacions sense estat

El relat català feminitza la nació i estableix unes relacions de gènere concretes, de subordinació i “colonització” de les dones. Al mateix temps, però, el relat de l'estat nació Espanya feminitza la nació catalana. La construcció de la identitat nacional catalana a partir de la Renaixença ja es va donar sota unes condicions de colonització a partir de la pèrdua de llibertats ran el Decret de Nova Planta (1716). Els passos aconseguits per recuperar sobiranisme i llibertat nacionals durant el segle XIX i XX, que van arribar al seu punt màxim durant la II República, van ser totalment anorreats per la victòria franquista (1939). La dictadura que en va sorgir va iniciar, amb la prohibició i repressió dels signes identitàris catalans, una nova etapa de colonització. El franquisme —amb dos pilars bàsics, l'exèrcit i l'església— va colonitzar nacionalismes i gèneres. El franquisme va imposar amb la força un model imperial i nacionalcatòlic, que, per exemple, qualificava el poble català de jueu, en un clar paral·lelisme amb el seu aliat nazi. I, pel que fa al tema de gènere, també com els nazis —la Sección Femenina formava part d'un triumvirat amb les dones joves italianes i alemanyes—, enviava de nou les dones al gineceu amb l'únic objectiu de ser esposes submises i mares abnegades.

Per això, algunes autores catalanes que van viure i escriure en català sota el franquisme —amb especial esment de Maria Aurèlia Capmany, Montserrat Roig, Maria Mercè Marçal, Isabel-Clara Simó o M. Antònia Oliver entre d'altres—, en uns anys en què la llengua catalana continuava essent un dels pilars d'identitat nacional, va definir la doble colonització com una sinèrgia entre nacionalisme i gènere. Si autores catalanes de generacions precedents —com Dolors Monserdà o Carme Karr— no qüestionaven el relat traçat pels seus contemporanis masculins, aquestes noves generacions —ja amb clara consciència i/o militància feminista—, reivindiquen la llibertat, en tots els sentits i aspectes, com a dones i com a catalanes —com succeeix també en la literatura gallega (González 2005). Aquestes autores van rebutjar la simbolització de les dones catalanes com unes “ben plantades” subjugades als seus congèneres i a l'estat, defensant la llibertat individual i col·lectiva enfront aquesta doble colonització. La *llengua abolida*, parafrasejant el títol d'un dels llibres de poemes de M. Mercè Marçal, té una doble perspectiva per a aquestes autores catalanes: la del silenci imposat tant a les dones com a la llengua. I aquests dos silencis, la subordinació de les dones i la colonització de la pàtria, es fonen en les obres

d'aquestes escriptors en un imaginari també dicotòmic entre vencedors-llengua espanyola i vençudes-llengua catalana. No és d'estranyar aquesta sinèrgia binària, perquè tenen lloc en un escenari de nacionalisme d'oposició binària en un estat centralitzador i jacobí.⁴

Aquesta situació de pàtria colonitzada, però, ha continuat després del franquisme, des de la transició democràtica fins a l'actualitat. Moltes opinions, amb l'altaveu potent de mitjans de comunicació importants, han tractat, durant les darreres dècades, els nacionalismes i els afans sobiranistes com a oposats a la modernitat i els han presentat com a conflictius, egoistes, violents o reaccionaris. I, servint-se, amb una lectura interessada d'Habermas, del "patriotisme constitucional", es nega la condició de nacions a aquelles col·lectivitats dins l'estat que, seguint els enunciats d'Anderson, ho són amb tots els ets i uts. D'aquí que encara persisteixi aquesta feminització de les nacions sense estat, com la catalana.

Colonització i feminització van units, en el sentit que els poders colonials tendeixen a identificar els pobles com a subjectes passius, que necessiten guia, incapaços d'autogovernar-se. Quan es representen relacions de poder, la part feble és feminitzada. El poder colonitzador, qui té la força i mana, és masculí.

L'humor gràfic ens forneix descripcions clares i sintètiques d'aquesta feminització. El més paradigmàtic i repetit ha estat la "fotografia de casament" cada vegada que se n'han establert pactes entre el govern espanyol i els partits catalans, el nuvi i la núvia respectivament, no podia ser d'altra manera. Sempre es feminitza el que es considera la part feble, subordinada, colonitzada. Els dibuixos que, en els darrers anys, han fet referència a les relacions entre l'expresident del govern espanyol José María Aznar amb l'expresident dels Estats Units George Bush, sovint mostren el primer amb una caracterització o rol femení. El dibuixant Forges (www.forges.com) el va vestir de minyona, amb còfia inclosa, portant una safata amb begudes al seu amic americà. El dibuixant Faro (www.e-faro.info) va fer una "foto de casament", Bush de nuvi i Aznar de núvia clàssica, amb vel i cua. O, fins i tot, la revista *El Jueves* (21-27 de gener de 2009), publicava una portada en què el recent elegit president Obama es trobava Aznar sota la taula del despatx oval, amb la boca oberta —recordant-nos Monica Lewinsky— i, a la vinyeta de text, es deia que havia de trucar el seu predecessor, Bush, per dir-li que «s'havia oblidat alguna cosa...».

Són molts els exemples, sempre amb la feminització de la part "feble" segons el punt de vista de qui crea cada relat. Per internet, corre encara una animació sobre ETA. En un cantó, cos masculí, tot de negre i amb la cara tapada amb un caputxó blanc sota la boina, un terrorista té un rellotge a la mà, és qui marca el temps. Al seu voltant, José Luis Rodríguez Zapatero, Arnaldo Otegui, Anxo Quintana i Josep Lluís Carod-Rovira ballen el "corro de la patata". Ara bé, ballen vestits clarament de nenes, amb faldilles. També a internet, es troba un document que, amb el títol "Zapatero vestirà de gala en la cumbre de Washington" (<http://www.youtube.com/watch?v=GPPWR5yZGZo>), el retratava vestit de

⁴ Mònica Guibernau (1988: 792) apunta les causes d'un nacionalisme reivindicatiu i binari entre "nosaltres" i "ells": «El nacionalisme català té un enemic constant al llarg del temps, la tendència centralitzadora i jacobina de l'Estat espanyol. És per això que el discurs nacionalista català presenta un to reivindicatiu: no es tracta d'un discurs sobre la construcció d'un Estat poderós com seria el cas de França, sinó d'un discurs generat per aquells que pateixen un nacionalisme aliè (espanyolista) que s'entesta en nacionalitzar-los, tot desplaçant el punt de referència nacional, és a dir, en convertir els catalans en espanyols que han renunciat i oblidat la seva identitat nacional catalana».

cambrera. En aquest document es feminitzava el govern espanyol respecte a la UE i els Estats Units, com se'l feminitzava també en un altre muntatge fotogràfic de Rodríguez Zapatero com a xica "Bond" en relació a Ibarretxe, l'expresident basc.

Sovintegen acudits de diaris o guinyols i paròdies televisives que representen relacions polítiques entre l'estat nació i les nacions que l'integren en forma de parella: Espanya —l'home— i Catalunya —la dona. La *madre patria*, en aquest cas, no dubta en esdevenir pare, en masculinitzar-se, perquè, quan es tracta de poder, els rols estan ben establerts, implícits culturalment. La nació catalana dona ben plantada és colonitzada.

Una vinyeta del dibuixant Faro al *Diari de Tarragona* (21 de gener de 2008) porta com a títol «El dilema de Catalunya: ¿PSOE o PP?». Rajoy, vestit d'home, repenjat a la paret, es mira com Zapatero, també vestit d'home, balla amb una dona amb un vestit estereotipat de prostituta, amb minifaldilla amb les quatre barres i barretina al cap. Una altra dona, també el mateix estereotip però vestida de negre, li pregunta «Por qué sigues con él Catalunya». I la primera li respon: «Porque me miente y no me respeta. Porque el otro me miente, no me respeta y además me pega».⁵ Un altre exemple més recent és del Diari *El 9 nou* (<http://www.el9nou.cat/>), que va publicar un dibuix de Lluís Capdevila (26 de novembre de 2009) per il·lustrar l'esmentada editorial conjunta de la premsa catalana sobre el procés estatutari, en què es compara Catalunya amb una dona que pateix violència masclista: damunt d'un mapa de la península ibèrica amb els colors de la bandera espanyola, veiem sobre Catalunya, una dona vestida de pubilla amb la boca plena de sang i l'ull morat, i, al centre-sud del mapa, un home abillat de "xulo" madrileny, que se la mira satisfet malgrat ser el "maltractador". El mateix dia (26 de novembre de 2009), amb un sentit semblant, a *El Periodista digital*, Pedro Fernando Barbadillo titulava el seu article amb un contundent «A la señora Cataluña hay que ponerla en la puerta» (<http://www.periodistadigital.com/opinion/politica/2009/11/26/>). Val a dir, incidint en els paral·lelismes que anem traçant, que el dia anterior, el 25 de novembre, s'havia celebrat el dia internacional contra la violència masclista.

Aquestes representacions de la pugna d'interessos mostren com *l'estat nuvi* ha de controlar la *núvia autonòmica* capriciosa que vol ser subjecte actiu del seu destí i l'ha de colonitzar, imposar-li la seva llei, el seu control i les seves normes. Si és un nuvi-estat que es comporta de forma masclista, optarà per la violència i la subjugació sense contemplacions, una dictadura exemplar per sotmetre la *núvia autonòmica*. Però, si és modern, ha d'optar pels pactes i per un control i domini més subtils. Per això, l'estat, com a democràtic, ha de mostrar un cert respecte per les nacions que l'integren, però al mateix temps refusa que tinguin l'estatus de nacions perquè aquest apel·latiu minaria la seva integritat i, per tant, el seu poder, i, així, inventa o utilitza denominacions eufemístiques com les de *regions*, *pobles*, *comunitats autònomes* o, fins i tot, *nacionalitats*. Per no ser, ni la constitució vigent, a Espanya, recull les seves llengües, les seves diferències: el que no és anomenat no existeix. I no existeix tampoc jurídicament ni políticament.

⁵ En aquesta mateixa línia de masculinitzar qui té el poder i la paella pel mànec, un altre acudit gràfic del mateix Faro (26 de setembre de 2006), en clau interna de la política del Principat, i referida al "posible pacto entre CiU i PP", retrata una sala de ball en què, qui té el poder de pactar, Andreu Mas i Felip Puig de CiU, estan, vestits d'home i al mig de la pista, decidint si treuen a ballar a Josep Piqué i Daniel Sirera del PP, asseguts i vestits de dona.

El debat s'ha accentuat en els darrers temps amb un estira i arronsa encara sense final sobre el nou Estatut d'autonomia del Principat de Catalunya. Les reaccions estatals a opinions i actituds catalanes omplen els diversos mitjans de comunicació amb postures ben enfrontades. Per això no és d'estranyar que fins i tot un articulista del diari *El País* (<http://www.elpais.com/>), l'historiador Joan B. Culla optés per titular una columna seva d'opinió amb el d'"Estado macho", titllant Espanya de "nuvi" retrògrad i no pas democràtic. Culla, després de preguntar-se «com poden ser inconstitucionals certes afirmacions —que Catalunya és una nació, que posseeix institucions i símbols nacionals— assumides des de fa cent anys», i d'exposar diversos exemples de fets recents, conclou que «a judici, doncs, d'un nombre creixent d'espanyols, ha de tornar l'Estat en possessió de tots els seus atributs (virils), l'Estat justicier i redemptor, l'Estat mascle capaç de posar límit a aquelles autonomies vel·leïtoses on s'incrusten el localisme i la reacció...» (27 de novembre de 2009).

4. Nacionalismes i feminismes

La nació sense estat catalana és vista com una dona i l'estat nació Espanya es debat com assumir la seva "virilitat" i mantenir unes jerarquies de poder. D'aquí aquesta sinèrgia entre nacionalismes i feminismes en la reivindicació del reconeixement identitari de les seves diferències. Les construccions hegemòniques culturals i, conseqüentment, nacionals, s'han fonamentat sovint en contra dels interessos de les dones i han prevalgut més els discursos sobre les dones que no pas els discursos de les dones. Les dones no són reconegudes en els discursos sobre la nació ni en la seva dinàmica en la mateixa mesura i condicions que els homes (Ivekovic i Mostov, 2002). El relat identitari català, com molts d'altres, ha feminitzat la nació i ha atorgat tradicionalment a les dones identitats i rols subordinats. Ara bé, en ser una nació colonitzada i no lliure, també ha estat feminitzada en els relats identitaris de l'estat nació Espanya. Cristòfor Colom va dir que la terra no era rodona, sinó que tenia la forma d'un pit de dona amb un mugró molt ben marcat, un exemple, segons Lucía Guerra (2007: 123) —que explica com la colonització espanyola a Mèxic comportava una proliferació de noms marians per batejar ciutats, pobles o rius mentre les dones indígenes eren violades—, «del mecanisme falogocèntric que fa permeables les exploracions masculines, especialment aquelles que tenen un propòsit colonialista». Així doncs, la nació catalana es definida i dibuixada com el cos d'una dona, sagrat i simbòlic, com el paper atorgat pel poder i l'ordre a les dones. I, al mateix temps, l'estat nació Espanya també la feminitza en els seus relats perquè així també, com a dona, com un cos de dona, és possible la possessió, la colonització, i aconseguir, per tant, la seva docilitat i domesticitat.

BIBLIOGRAFIA

- ANDERSON, B. (1991): *Imagined Communities* (1983), Londres, Verso.
- ANDREU, C. (2002) : «Irlanda: la dona i els mites de la identitat nacional», dins Zaragoza, J. (ed.): *Mites i llegendes*, Valls, Cossetània.
- BLANCO, C. (1995): *Mulleres e independencia*, A Coruña, Edicios do Castro.
- CASTELLS, M. (1997): *El Poder de la Identidad. La Era de la Información*, vol. 2, Madrid, Alianza editorial.
- DUPLÁA, C. (1988): «Les dones i el pensament conservador contemporani», dins NASH, M. (ed.): *Mes enllà del silenci: les dones a la història de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya.
- GIBERNAU, M. (1997): *Nacionalismes. L'Estat Nació i el nacionalisme al segle XX*, Barcelona, Proa.
- (1998): «Nacionalisme, cultura i societat a Catalunya», dins DD.AA.: *La societat catalana*, Barcelona, Institut d'Estadística de Catalunya.
- GIFREU, J. (2001): *El meu país. Narratives i combats per la identitat*, Lleida, Pagès.
- GONZÁLEZ, H. (2005): *Elas e o paraugas totalizador. Escritoras, xénero e nación*, Vigo, Xerais.
- GUERRA, L. (2007): *Mujer y escritura*, Mèxic, Universidad Autónoma de México.
- IVEKOVIC, R. i J. MOSTOV (eds.)(2002): *From Gender to Nation*, Ravenna, Longo Editore.
- MAYER T. (ed.)(2000): *Gender Ironies and Nationalism: Sexing the Nation*, Nova York, Routledge.
- MCDOWELL, L. (1999): *Género, identidad y lugar*, Madrid, Càtedra.
- MOSSE, G. (1985): *Nationalism and Sexuality. Middle-Class Morality and Sexual Norms in Modern Europe*, Londres, Madison.
- PALAU, M. (2006): «La mare pàtria. Dones i construcció cultural de la nació», dins DD.AA.: *Paraula donada. Miscel·lània Joaquim Mallafrè*, Benicarló, Onada Edicions.
- PETERSON, V. SPIKE (1996): «The politics of Identification in the Context of Globalization», *Women's Studies International Forum*, 19 (1/2), Amsterdam, Elsevier, 5-15.
- SENDÓN, V. (2006): «Espanya: Lo que era progre, ya no», *Red Feminista* (23 de maig de 2006), <<http://www.redfeminista.org/noticia.asp?id=4067>>.
- SKOKIC, T. (2002): «Must we Know who we are?», dins IVEKOVIC, R. i J. MOSTOV (eds.): *From gender to Nation*, Rabena, Longo Editore, 201-212.
- STÜRTZE, A. (1999): «Esquema para una aproximación a la historia de la mujer en Euskal Herria», diins DD.AA.: *Euskal borroka feminista aurrera!*, Irun, Egizan
- TORRES I BAGES, J. (1966): *La tradició catalana*, Barcelona, Selecta, Barcelona.
- WEST, LOIS A. (ed.)(1997): *Feminist Nationalism*, Londres-Nova York, Routledge.
- YUVAL-DAVIS, N. (1997): *Gender and nation*, Londres, Sage.